

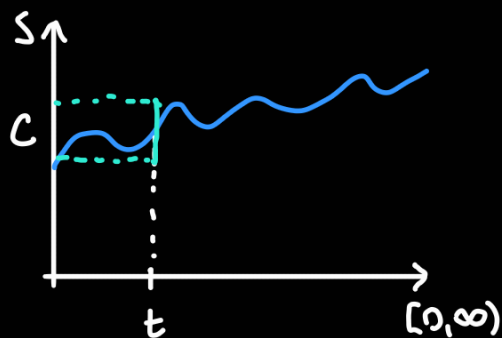
4. MARKOVSKÉ VERIGE V ŽVEŽNEM ČASU

5. januar 2026

Naivna definicija: Slučajni proces v času $[0, \infty)$ z vrednostmi v merljivem prostoru $(S, \mathcal{F})$ je:

(1) družina $(X_t)_{t \in [0, \infty)}$ slučajnih elementov na istem verjetnostnem prostoru $(\Omega, \mathcal{F}, \mathbb{P})$ in vrednostmi v $(S, \mathcal{F})$, t.j. $X_t: \Omega \rightarrow S$ ali, ekvivalentno

(2) slučajni element X na $(\Omega, \mathcal{F}, \mathbb{P})$ z vrednostmi v $(S^{[0, \infty)}, \mathcal{F}^{\otimes [0, \infty)})$, kjer je $S^{[0, \infty)}$ množica vseh preslikav $[0, \infty) \rightarrow S$, $\mathcal{F}^{\otimes [0, \infty)}$ pa je σ -algebra na $S^{[0, \infty)}$, generirana z množicami oblike $\{\xi: [0, \infty) \rightarrow S, \xi(t) \in C\}$, kjer je $t \in [0, \infty)$ in $C \in \mathcal{F}$.

Ekvivalentno, $\mathcal{F}^{\otimes [0, \infty)}$ je tudi σ -algebra, generirana z množicami oblike $\{\xi: [0, \infty) \rightarrow S; \xi(t_0) \in C_0, \dots, \xi(t_n) \in C_n\}$, kjer so $t_0, \dots, t_n \in [0, \infty)$ in $C_0, \dots, C_n \in \mathcal{F}$.

Ekvivalenca med (1) in (2) gre prek identifikacije $X(w)(t) = X_t(w)$.

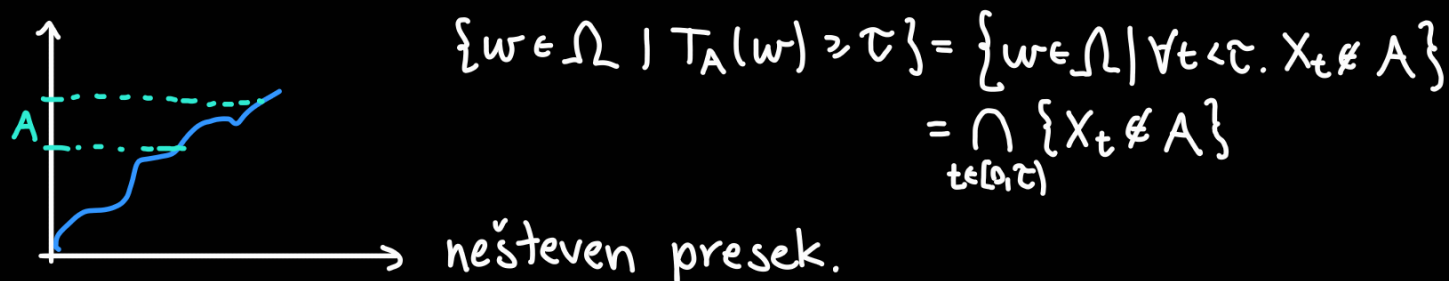
Prek karakterizacije (2) lahko definiramo porazdelitev procesa: to je verjetnostna mera na $(S^{[0, \infty)}, \mathcal{F}^{\otimes [0, \infty)})$.

Opazka 4.1: Porazdelitev takega slučajnega procesa je enolično določena že z verjetnostmi $\mathbb{P}(X_{t_0} \in C_0, \dots, X_{t_n} \in C_n); t_0, \dots, t_n \in [0, \infty), C_0, \dots, C_n \in \mathcal{F}$.

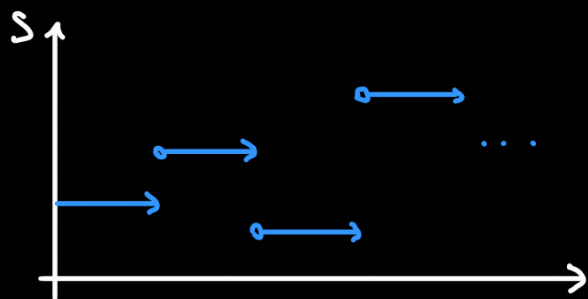
Opazka 4.2: Če je S števna in $\mathcal{F} = 2^S$, je $\mathcal{F}^{\otimes [0, \infty)}$ že σ -algebra generirana z množicami oblike $\{\xi: [0, \infty) \rightarrow S; \xi(t) = x\}$,

porazdelitev takega slučajnega procesa pa je enolično določena že z verjetnostmi $P(X_{t_0}=x_0, \dots, X_{t_n}=x_n); t_0, \dots, t_n \in [0, \infty), x_0, \dots, x_n \in S$.

Težava: Čas vstopa v množico A : $T_A := \inf \{t \in [0, \infty); X_t \in A\}$.
 tipično ni merljiv, saj množica

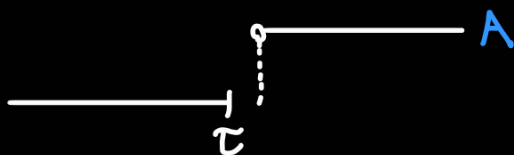

Administrativna omejitev: zahtevamo, da za vsak $w \in \Omega$ velja, da je preslikava $X(w)$ odsekoma konstantna in z desne zvezna v diskretni topologiji na S .

Opazka 4.3: Vstopni časi so tako merljivi, saj je $\{T_A \geq \tau\} = \bigcap_{t \in [0, \tau) \cap \mathbb{Q}} \{X_t \notin A\}$.

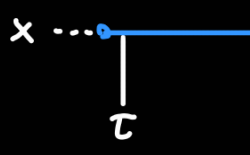
Opazka 4.4: Ne glede na zveznost velja: $T_A \geq \tau \Leftrightarrow \forall t < \tau. X_t \notin A$.
 Pri zveznosti z desne velja še: $T_A > \tau \Leftrightarrow \forall t \leq \tau. X_t \notin A$.

Pri zveznosti z leve pa velja: $T_A \geq \tau \Leftrightarrow \forall t < \tau. X_t \notin A$
 $\Leftrightarrow \forall t \leq \tau. X_t \notin A$

Opazka 4.5: Porazdelitev slučajnega procesa na števeni množici S , čigar trajektorije so zvezne z desne, je natanko določena že z verjetnostmi $P(X_{t_0}=x_0, \dots, X_{t_n}=x_n)$; $n \in \mathbb{N}$, $x_0, \dots, x_n \in S$, $t_0, \dots, t_n \in \mathbb{R}$, kjer je $\mathbb{R} \subseteq [0, \infty)$ vnaprej izbrana povsod gosta množica.

Za poljuben $\tau \in [0, \infty)$ je namreč tedaj

$$\{X_\tau = x\} = \bigcup_{n=1}^{\infty} \bigcap_{t \in [\tau, \tau + \frac{1}{n}) \cap \mathbb{R}} \{X_t = x\}$$

Diskretni čas: $p_{x,y} = P(X_{n+1}=y \mid X_n=x)$.

Zvezni čas: $p_{x,y}(t) = P(X_{s+t}=y \mid X_s=x)$

Zahtevamo še več:

$$P(X_{t_{n+1}}=y \mid X_{t_0}=x_0, \dots, X_{t_n}=x_n) = p_{x_n,y}(t_{n+1}-t_n)$$

brž, ko je $t_{n+1} \geq t_n \geq \dots \geq t_0$ in $P(X_{t_0}=x_0, \dots, X_{t_n}=x_n) > 0$.

Opazka 4.6: Če velja zgornje in je $P(X_0=x) > 0$, je tudi:

- $P(X_t=y \mid X_0=x) = p_{x,y}(t)$

- $p_{x,z}(t+s) = P(X_{t+s}=z \mid X_0=x) = P^{X_0=x}(X_{t+s}=z)$

$$= \sum_{y \in S} P^{X_0=x}(X_t=y) P^{X_0=x}(X_{t+s}=z \mid X_t=y) \quad P^{X_0=x}(X_t=y) > 0$$

$$= \sum_{\substack{y \in S \\ P(X_t=y \mid X_0=x) > 0}} P(X_t=y \mid X_0=x) P(X_{t+s}=z \mid X_0=x, X_t=y)$$

$$= \sum_{\substack{y \in S \\ p_{x,y}(t) > 0}} p_{x,y}(t) p_{y,z}(s)$$

Če torej prehodne verjetnosti sestavimo v matrike $P(t) = [p_{x,y}(t)]_{x,y \in S}$, velja $P(t+s) = P(t)P(s)$, brž ko je $P(X_0=x) > 0$ za vse $x \in S$.

Opazka 4.7: Če ima proces z desne zvezne trajektorije, so verjetnosti $P(X_{t_0}=x_0, \dots, X_{t_n}=x_n)$ v vsaki od spremenljivk $t_1, \dots, t_n$ z desne zvezne: za vsak $\omega \in \Omega$ je namreč indikator $\mathbb{1}(X_{t_0}(\omega)=x_0, \dots, X_{t_n}(\omega)=x_n)$ z desne zvezen v vsaki od spremenljivk $t_0, t_1, \dots, t_n$, nato uporabimo izrek o dominirani konvergenci. Posledično, brž ko je $P(X_0=x) > 0$, je $p_{x,y}(t) = P(X_t=y | X_0=x)$ z desne zvezna v t za vsak y .

Definicija: Polgrupa matrik prehodnih verjetnosti na števnici množici S za čas $[0, \infty)$ je družina matrik $P(t) = [p_{x,y}(t)]_{x,y \in S}$, $t \in [0, \infty)$, za katere velja:

- $\forall x, y \in S. \forall t \in [0, \infty). p_{x,y}(t) \geq 0$;
- $\forall x \in S. \forall t \in [0, \infty). \sum_{y \in S} p_{x,y}(t) = 1$;
- $P(0) = I_S$, tj. $p_{x,y}(0) = \mathbb{1}(x=y)$;
- $\forall t, s \in [0, \infty). P(t+s) = P(t) + P(s)$;
- za poljubna $x, y \in S$, je $t \mapsto p_{x,y}(t)$ z desne zvezna.

Definicija: Časovno homogena markovska verigo v času $[0, \infty)$ in na diskretni množici stanj S s fiksno začetno porazdelitvijo sestavljajo:

- števna množica S ... prostor stanj;
- verjetnostni prostor $(\Omega, \mathcal{F}, P)$;
- slučajne spremenljivke X_t , $t \in [0, \infty)$ na $(\Omega, \mathcal{F}, P)$ in z vrednostmi v $(S, 2^S)$;
- polgrupa $P(t) = [p_{x,y}(t)]_{x,y \in S}$, $t \in [0, \infty)$, matrik prehodnih verjetnosti na S za čas $[0, \infty)$.

pri čemer zahtevamo:

- $P(X_{t_{n+1}}=y \mid X_{t_0}=x_0, \dots, X_{t_n}=x_n) = p_{x_n,y}(t_{n+1}-t_n)$ za poljubne $x_0, \dots, x_n \in S$ in poljubne $0 \leq t_0 \leq \dots \leq t_n \leq t_{n+1}$, za katere je $P(X_{t_0}=x_0, \dots, X_{t_n}=x_n) > 0$;

- za vsak $\omega \in \Omega$ je preslikava $t \mapsto (X_t(\omega) : [0, \infty) \rightarrow S)$ odsekoma konstantna in z desne zvezna.

↳ na končnem intervalu lahko imamo končno točk nezveznosti

Opazka 4.8: Slučajni proces $(X_t)_{t \in [0, \infty)}$ na števni množici S , čigar trajektorije so odsekoma konstantne in z desne zvezne, je markovska veriga za polgrupo $(P(t))_{t \in [0, \infty)}$ natanko tedaj, ko za vse $x_0, x_1, \dots, x_n \in S$ in $t_0, t_1, \dots, t_n \in \mathbb{R}$ velja:

$$P(X_{t_0}=x_0, \dots, X_{t_n}=x_n) = P(X_{t_0}=x_0) p_{x_0, x_1}(t_1-t_0) p_{x_1, x_2}(t_2-t_1) \dots p_{x_{n-1}, x_n}(t_n-t_{n-1}),$$

pri čemer je $R \subseteq [0, \infty)$ vnaprej izbrana povsod gosta množica.

Definicija: Časovno homogena markovska veriga v času $[0, \infty)$ in na diskretni množici stanj s prostim začetnim stanjem sestavljajo:

- števna množica S ;
- verjetnostni prostor $(\Omega, \mathcal{F})$
- verjetnostne mere $P_x, x \in S$, na $(\Omega, \mathcal{F})$
- $\mathcal{F}/2^S$ -merljive preslikave $X_t: \Omega \rightarrow S, t \in [0, \infty)$
- (z desne zvezna) polgrupa $P(t) = [p_{x,y}(t)]_{x,y \in S}, t \in [0, \infty)$, pri čemer zahtevamo, da slučajni proces $X_t, t \in [0, \infty)$, pri vsaki od verjetnostnih mer P_x tvori markovsko verigo na S s prehodnimi verjetnostmi $p_{x,y}(t)$, njena začetna porazdelitev pa je določena s $P_x(X_0=x) = 1$.

Opazka 4.9: Velja $p_{x,y}(t) = P_x(X_t=y)$.

Definicija: **Naravna filtracija**, ki pripada procesu $X_t, t \in [0, \infty)$, je $\mathcal{F}_\tau = \sigma(\{X_t \mid t \leq \tau\})$.

Trditev 4.10: Naj bo $X_t; t \in [0, \infty)$, markovska veriga za polgrupo prehodnih verjetnosti $P(t), t \in [0, \infty)$, in $\tau \in [0, \infty)$. Naj bo $B \in \mathcal{F}_\tau$ in $P(B) > 0$. Pogojno na B je tedaj proces $X_{\tau+t}; t \in [0, \infty)$, spet markovska veriga za isto polgrupo. (Vse v kontekstu verig s fiksno začetno porazdelitvijo.)

Dokaz: Preveriti je treba:

$$P(X_{\tau+t_0}=x_0, \dots, X_{\tau+t_n}=x_n \mid B) = P(X_{\tau+t_0}=x_0 \mid B) p_{x_0, x_1}(t_1-t_0) \cdots p_{x_{n-1}, x_n}(t_n-t_{n-1})$$

Pomnožimo s $P(B)$: (*)

$$P(\{X_{\tau+t_0}=x_0, \dots, X_{\tau+t_n}=x_n\} \cap B) = P(\{X_{\tau+t_0}=x_0\} \cap B) p_{x_0, x_1}(t_1-t_0) \cdots p_{x_{n-1}, x_n}(t_n-t_{n-1}).$$

Najprej preverimo za poseben primer $B = \{X_{s_0}=z_0, X_{s_1}=z_1, \dots, X_{s_m}=z_m\}$; $0 \leq s_0 \leq \dots \leq s_m \leq \tau$.

$$\begin{aligned} P(X_{s_0}=z_0, \dots, X_{s_m}=z_m, X_{\tau+t_0}=x_0, \dots, X_{\tau+t_n}=x_n) &= \\ \parallel &= P(X_{s_0}=z_0, \dots, X_{s_m}=z_m) \cdot p_{x_0, x_1}(t_1-t_0) \cdots p_{x_{n-1}, x_n}(t_n-t_{n-1}) \\ P(X_{s_0}=z_0) p_{z_0, z_1}(s_1-s_0) \cdots p_{z_{m-1}, z_m}(s_m-s_{m-1}) p_{z_m, x_0}(\tau+t_0-s_m) p_{x_0, x_1}(t_1-t_0) \cdots p_{x_{n-1}, x_n}(t_n-t_{n-1}) &\checkmark \end{aligned}$$

Kaj pa splošni $B \in \mathcal{F}_\tau$? (*) je ekvivalentna:

$$\begin{aligned} P(X_{\tau+t_0}=x_0, \dots, X_{\tau+t_n}=x_n) P(B \mid X_{\tau+t_0}=x_0, \dots, X_{\tau+t_n}=x_n) &= \\ = P(X_{\tau+t_0}=x_0) p_{x_0, x_1}(t_1-t_0) \cdots p_{x_{n-1}, x_n}(t_n-t_{n-1}) P(B \mid X_{\tau+t_0}=x_0) \end{aligned}$$

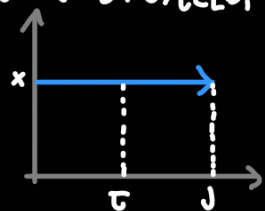
Verjetnostni meri $P^{X_{\tau+t_0}=x_0, \dots, X_{\tau+t_n}=x_n}$ in $P^{X_{\tau+t_n}=x_n}$ se ujemata na vseh dogodkih $B = \{X_{s_0}=z_0, \dots, X_{s_m}=z_m\}$. Družina teh dogodkov je zaprta za končne preseke in generira $\mathcal{F}_\tau$. Po enoličnosti verjetnosti (Dynkinovi lemi), se morata lemi ujemati za vse $B \in \mathcal{F}_\tau$.

12. januar 2025

Posledica 4.11: Porazdelitev markovske verige v zveznem času je natančno določena že z začetno porazdelitvijo in polgrupo prehodnih verjetnosti $P(t) = [p_{x,y}(t)]_{x,y \in S}, t \in [0, \infty)$.

Definicija: Čas prvega skoku: $J := \inf \{t \geq 0 \mid X_t \neq X_0\} \in [0, \infty]$.

V resnici je vedno $J > 0$, torej $\exists \tau > 0. P(J > \tau) > 0$. Če je $P_x(J > \tau) > 0$, je $(X_{\tau+t})_{t \in [0, \infty)}$ po lastnosti Markova pri $P_x^{J > \tau}$ spet

markovska veriga z istimi prehodnimi verjetnostmi in začetno porazdelitvijo δ_x .

Čas prvega skoka v novi verigi je enak $J - \tau$.

Sledi: $P_x^{J > \tau}(J - \tau > \sigma) = P_x(J > \sigma)$.

$$\begin{aligned} & \parallel \\ & P_x(J > \sigma + \tau \mid J > \tau) \\ & \parallel \\ & \frac{P_x(J > \sigma + \tau)}{P_x(J > \tau)} \end{aligned}$$

Sledi $P_x(J > \sigma + \tau) = P_x(J > \sigma) P_x(J > \tau)$.

$$P_x(J > 1) = (P_x(J > \frac{1}{n}))^n \quad n \in \mathbb{N}$$

$$P_x(J > \frac{m}{n}) = (P_x(J > \frac{1}{n}))^{m/n}$$

$$\forall t \in [0, \infty) \cap \mathbb{Q} \quad P_x(J > t) = (P_x(J > 1))^t \Rightarrow P_x(J > 1) > 0$$

lahko logaritmiramo

Ker je $\tau \mapsto P_x(J > \tau)$ z desne zvezna (osnovna lastnost verjetnosti), mora to veljati za vse $\tau \in [0, \infty)$.

Intenzivnost skoka (jump rate) iz stanja x :

$$\lambda(x) := -\ln P_x(J > 1) \in [0, \infty)$$

Opazka 4.12: Ker je $J > 0$, $\exists \tau > 0. P(J > \tau) > 0$.

Zgoraj smo dokazali:

Trditev 4.13: Čas prvega skoka je pri vsaki meri P_x bodisi porazdeljen eksponentno bodisi skoraj gotovo neskončen.

Definicija: Prehodne verjetnosti skokov (jump transition probabilities)

$$\bar{P}_{x,y} = \begin{cases} P_x^{J < \infty}(X_J = y); & \lambda(x) > 0, \\ \mathbb{1}(x=y); & \lambda(x) = 0. \end{cases}$$

Opazka 4.14: Matrika prehodnih verjetnosti je stohastična

$$(\forall x, y. \bar{p}_{x,y} \geq 0. \forall x. \sum_y \bar{p}_{x,y} = 1) \text{ in velja}$$

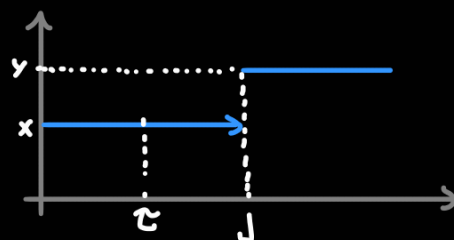
$$p_{x,x} = \begin{cases} 0; & \lambda(x) > 0, \\ 1; & \lambda(x) = 0. \end{cases}$$

Trditev 4.15: Če je $\lambda(x) > 0$, sta slučajni spremenljivki J in X_J pri $P_x^{J < \infty}$ neodvisni.

Dokaz: $P_x^{J < \infty}(X_J = y) = P_x^{J < \infty}(X_J = y)$
 $J = \tau + J - \tau$

asimetrična karakterizacija neodvisnosti:

$$P_x^{J < \infty}(J > \tau, X_J = y) = P_x^{J < \infty}(J > \tau) P_x^{J < \infty}(X_J = y)$$

Lema 4.16: Naj bo $(X_t)_{t \in [0, \infty)}$; $(P_x)_{x \in S}$ markovska veriga s polgrupo prehodnih verjetnosti $P(t) = [p_{x,y}(t)]_{x,y \in S}$. Naj bo $\lambda(x) > 0$. Pri meri $P_x^{J < \infty, X_J = y}$ je tedaj $(X_{J+t})_{t \in [0, \infty)}$ markovska veriga z začetno porazdelitvijo δ_y in istimi prehodnimi verjetnostmi.

$\mathbb{P}$ Diracova mera

Dokaz: Dovolj bo za poljubne $0 \leq t_0 \leq \dots \leq t_n \in S$ in $y_0, \dots, y_n \in S$ dokazati:

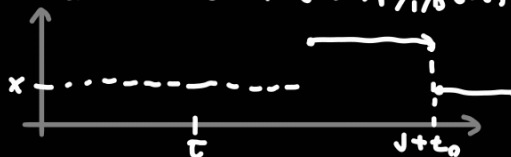
$$P^{J < \infty, X_J = y}(X_{J+t_0} = y_0, \dots, X_{J+t_n} = y_n) = P_y^{J < \infty}(X_{t_0} = y_0, \dots, X_{t_n} = y_n).$$

$$= p_{y,y_0}(t_0) p_{y_0,y_1}(t_1 - t_0) \dots p_{y_{n-1},y_n}(t_n - t_{n-1})$$

$$P_x^{J < \infty}(\forall t \in [0, \tau]. X_t = x, X_J = y, X_{J+t_0} = y_0, \dots, X_{J+t_n} = y_n) =$$

$$= P_x^{J < \infty}(\forall t \in [0, \tau]. X_t = x, X_J = y) p_{y,y_0}(t_0) p_{y_0,y_1}(t_1 - t_0) \dots p_{y_{n-1},y_n}(t_n - t_{n-1})$$

Naj bo $N \in \mathbb{N}_0$.

$$\sum_{m=0}^{\infty} P_x(k=0, 1, \dots, L\tau \cdot 2^N : X_{k \cdot 2^{-N}} = x, k = L\tau \cdot 2^N + 1, \dots, L\tau \cdot 2^N + m, X_{k \cdot 2^{-N}} = x,$$

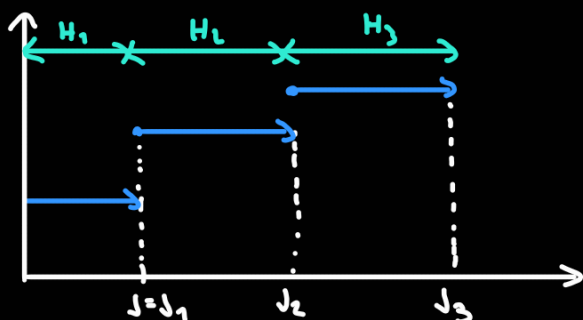
$$X_{L\tau \cdot 2^N + m + 1} = y, X_{L\tau \cdot 2^N + m + 1 + t_0} = y_0, \dots, X_{L\tau \cdot 2^N + m + 1 + t_n} = y_n) \text{ "diskretizacija"}$$

$$= \sum_{m=0}^{\infty} (p_{x,x}(2^{-N}))^{L\tau \cdot 2^N + m} \cdot p_{x,y}(2^{-N}) p_{y,y_0}(t_0) p_{y_0,y_1}(t_1 - t_0) \dots p_{y_{n-1},y_n}(t_n - t_{n-1})$$

$$= \sum_{m=0}^{\infty} P_x(k=0,1,\dots, L \cdot 2^m : X_{k \cdot 2^m} = x; k = L \cdot 2^m + 1, \dots, L \cdot 2^{m+1} : X_{k \cdot 2^m} = x, \\ X_{L \cdot 2^{m+1}} = y) \cdot p_{y,y_0}(t_0) \cdot p_{y_0,y_1}(t_1 - t_0) \dots p_{y_{n-1},y_n}(t_n - t_{n-1})$$

V limiti, ko gre $N \rightarrow \infty$, zaradi desne zveženosti prvi izraz konvergira proti levi strani, zadnji izraz pa proti desni strani zelene identitete. (To je ideja dokaza.) $\square$

Nasledki: Naduljevanje brez dokazov.

$J_0 = 0 \leq J_1 \leq J_2 \leq J_3 \dots$ časi skokov

$H_1, H_2, \dots$ časi bivanja/zadrževanja

$H \dots$ holding times

$\lambda(x_0), \lambda(x_1), \dots, \lambda(x_{n-1}) > 0$:

$$P(H_1 > \tau_1, X_{J_1} = x_1, \dots, H_n > \tau_n, X_{J_n} = x_n)$$

$$e^{-\lambda(x_0)} \bar{p}_{x_0, x_1} \cdot e^{-\lambda(x_1)} \bar{p}_{x_1, x_2} \dots e^{-\lambda(x_{n-1})} \bar{p}_{x_{n-1}, x_n}$$

Če definiramo vpeto skočno verigo $\bar{X}_0 := X_0, \bar{X}_i = X_{J_i}, \dots$, i brž ko je $J_i = \infty$, pa naj bo $\bar{X}_i = \bar{X}_{i-1}$.

Velja tudi

$$P_{x_0}(H_1 > \tau_1, \bar{X}_1 = x_1, \dots, H_n > \tau_n, \bar{X}_n = x_n) = e^{-\lambda(x_0)} \bar{p}_{x_0, x_1} \dots e^{-\lambda(x_{n-1})} \bar{p}_{x_{n-1}, x_n}$$

Sledi, da je $\bar{X}_0, \bar{X}_1, \dots$ markovska veriga v diskretnem času, ki ima pri P_{x_0} začetno porazdelitev δ_{x_0} . Poleg tega pa so pogojno na $\bar{X}_1 = x_1, \dots, \bar{X}_n = x_n$ časi zadrževanja $H_1, \dots, H_n$ neodvisni s $H_k \sim \text{Exp}(\lambda(x_{k-1}))$ za $k=1, 2, \dots, n$. Ob dogovoru, da je $T \sim \text{Exp}(0) \Leftrightarrow P(T=\infty)=1$.

Pod določenimi pogoji, npr. če je stanje končno mnogo, velja:

$$\begin{aligned} & \xleftarrow{P_{x,y}(h)} \\ \text{(desni odvod)} \quad \lim_{h \rightarrow 0} \frac{P(X_h = y) - 1(x=y)}{h} &= q_{x,y} := \begin{cases} \lambda(x) \cdot \bar{p}_{x,y} & ; x \neq y \\ -\lambda(x) \sum_{\substack{z \in S \\ z \neq x}} \bar{p}_{x,z} & ; y = x \end{cases} \end{aligned}$$

Matriki $Q = [q_{x,y}]_{x,y}$ pravimo **infinitesimalni generator verige**.

Velja še: $\frac{d}{dt} P(t) = P(t) Q = Q P(t)$.

Če je stanj končno mnogo, je kar $P(t) = \exp(tQ)$.

Porazdelitev procesa je torej enolično določena že z začetno porazdelitvijo in generatorjem.